

DIN NOU DESPRE VALUL DE PIATRĂ DIN DOBROGEA ȘI NOTA TOPARHULUI GREC

(P A R T E A I)

Într-un articol publicat în anul 1962¹, după o succintă prezentare a părerilor privind datarea valului de piatră dintre Cernavoda și Constanța și atribuirea etnică a constructorilor acestuia, ajungeam la concluzia că el a fost construit între anii 976 și 992. Tot în același articol căutam să dovedim că valul, o dată construit, trebuia să servească drept pavază împotriva stăpînirii bizantine din Dobrogea de nord².

O datare atît de tîrzie a valului precum și atribuirea acestuia administrației lui Samuel au fost impuse de analiza elementelor arheologice obținute prin cercetările întreprinse, în special, în cariera de cretă de la Basarabi (Murfatlar)³.

Evident, concluziile noastre au reclamat, în chip necesar, și punerea în discuție a problemei reinstaurării administrației bizantine la Dunărea de jos în ultimul pătrar al secolului al X-lea. Interpretarea datelor oferite de cronicile vremii — coroborată de existența valului de piatră — ne ducea la concluzia că stăpînirea bizantină din Bulgaria nord-estică a fost întreruptă în anul 976 pentru o perioadă de aproximativ 25 de ani, dar că ea în același timp a continuat să existe în Dobrogea de nord⁴. Totodată subliniam că tocmai prezența stăpînirii bizantine în Dobrogea de nord și după anul 976 a fost factorul care a provocat ridicarea valului de către populația băștinașă din nord-estul Peninsulei Balcanice și că în ultima decadă a secolului al X-lea această stăpînire este documentată de relatările așa-

¹ Pelre Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, în *Studii*, XV, 1962, 5, p. 1215—1235. Acest articol a fost publicat tot atunci și în limba germană, sub titlul: *Zur Frage der Datierung des Steinwalles in der Dobrudscha und der Lokalisierung der im Berichte des griechischen Toparchen geschilderten Ereignisse*, în *Dacia*, N. S., VI, 1962, p. 317—335.

² Pelre Diaconu, *Despre datarea valului* ..., p. 1220.

³ *Ibidem*, p. 1216—1217.

⁴ *Ibidem*, p. 1220—1222.

numitului *toparh grec*⁵. Cu alte cuvinte, încercam să arătăm că evenimentele consemnate în *Nota* toparhului s-au consumat la sfârșitul secolului al X-lea în Dobrogea de nord. Ca atare, „barbarii” din *Notă*, așa cum a arătat mai înainte M. V. Levcenko, trebuie să fi fost bulgarii⁶, care, la acea dată, încercau să cucerească ținuturile din nordul Dobrogii. În sfârșit, în partea finală a articolului opinăm că „stăpînitorul de la nord de Dunăre” căruia i se solicitase ajutor împotriva „barbarilor” nu poate fi identificat cu vreunul dintre cnejii kievieni, ci, mai degrabă, cu un conducător peceneg din apropierea fluviului⁷.

În felul acesta, concluziile noastre privind datarea evenimentelor relatate în *Nota* toparhului grec intrau în vădită contradicție cu cele la care ajunsese C. Cihodaru într-o lucrare cu subiect similar publicată cu un an mai înainte⁸. În consecință, cercetătorul ieșean s-a simțit obligat să revină asupra acestei chestiuni, combătînd tezele noastre cu deosebită vigoare într-un articol de curînd tipărit⁹. Strădania lui C. Cihodaru urmărește să dovedească, pe de o parte, că valul de piatră este opera bizantinilor, iar pe de altă parte că „*totul, absolut totul confirmă justetea tezei că situația descrisă de toparh este strîns legată de evenimentele provocate în Balcani de răscoala pecenegilor din anii 1050 — 1051 și nu de luptele bulgarilor lui Samuel împotriva Imperiului bizantin*”¹⁰.

Pentru a înlesni înțelegerea demonstrației lui C. Cihodaru, vom discuta problemele nu în ordinea prezentată de autor, ci în înlănțuirea lor firească.

Dintru început se cuvine să remarcăm faptul că cercetătorul ieșean se declară de acord cu unele dintre constatările noastre, și anume: că inscripția de la Mircea-Vodă, din anul 943, constituie un termen *postquem* pentru datarea valului și că la Murfatlar (Basarabi) avem de-a face cu o carieră din care s-au scos blocuri de cretă spre a fi folosite la construirea valului¹¹. Mai mult decît atît, C. Cihodaru subliniază — este adevărat, cu unele rezerve¹² — pînă și justetea tezei potrivit căreia în anul 976 stă-

⁵ Maria Nystazopoulos, în *Note sur l'Anonyme de Hase, improprement appelé Toparque de Gothie*, în *BCH*, LXXXVI, 1, 1962, p. 319—326, dovedește că apelativul de toparh este nepotrivit pentru autorul notelor editate de B. Hase. În consecință, se propune ca toparhul să fie numit „Anonimul din Climata” sau „Anonimul lui Hase”. Pentru o mai ușoară urmărire a chestiunilor discutate, pe autorul notelor îl vom numi — în continuare — „toparhul grec”.

⁶ M. V. Levcenko, *Очерку по истории русско-византийских отношений*, Moscova 1956, p. 331—334.

⁷ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 1229—1231.

⁸ C. Cihodaru, *Observații critice asupra însemnărilor toparhului bizantin în SCȘ Iași*, seria istorie, XII, 2, 1961, p. 252—272.

⁹ Idem, *Precizări necesare în legătură cu datarea valului de piatră din Dobrogea și însemnările toparhului bizantin*, în *Studii*, XVI, 1963, 5, p. 1123—1135.

¹⁰ *Ibidem*, p. 1134.

¹¹ *Ibidem*, p. 1128.

¹² Referindu-se la afirmația noastră cum că istoricii români nu au admis o întrerupere a stăpînirii bizantine în Bulgaria de nord-est între anii 272—1001, C. Cihodaru o socotește drept „o învinuire gratuită”, întrucît chiar N. Bănescu (pe care noi îl cităm) „... nu neagă cu desăvîrșire existența unei stăpîniri a țaratului bulgar în aceste părți în anii 976—1000” (p. 1127). Pentru a-și întări afirmația, autorul ieșean dă și două citate din lucrările lui N. Bănescu. Dar din spusele lui Bănescu reiese cît se poate de limpede că acesta, fără a omite eventualitatea unor tulburări în regiunile de la Dunărea de jos, *contestă orice fel de stăpînire bulgară aici în ultima treime a secolului al X-lea*. Cu alte cuvinte, N. Bănescu nu ad-

pinirea bulgară este reinstaurată pentru o perioadă de circa 25 de ani în nord-estul Peninsulei Balcanice, deosebindu-se de noi prin aceea că d-sa admite o înlăturare a puterii bizantine din întreaga Dobrogea *pînă la gurile Dunării*¹³, în timp ce noi socotim că jumătatea de nord a acestei regiuni nu a putut fi smulsă din minile bizantinilor. Opinia autorului ieșean se conturează mai ales în următorul pasaj: „... bulgarii și românii din partea de răsărit, dinspre *Marea Neagră și gurile Dunării* (s. n.), s-au ridicat împotriva stăpînirii bizantine sub conducerea unor șefi locali și apoi, pentru a rezista unor noi asalturi, s-au pus sub autoritatea lui Samuel”¹⁴.

În ce ne privește, pentru a susține că partea nord-estică a Peninsulei Balcanice (nu însă și Dobrogea de nord) a fost în stăpînire bulgară între anii 976 — 1001, ne-am folosit, între altele, de o informație din opera lui Cedren, conform căreia în anul 1001 trupele imperiale conduse de Theodorokanos și Xiphias cuceresc Preslavul Mare, Preslavul Mic și Pliska. Dar aceste orașe căzuseră în stăpînire constantinopolitană încă din anul 972. „Știut fiind — spuneam în articolul nostru — că niciodată nu cucerești ceea ce deja îți aparține, relatările din cronica lui Cedren se explică numai prin aceea că aceste orașe se eliberaseră și ele o dată cu restul *Bulgarii nord-estice, imediat după moartea împăratului Ioan Tzimiskes. De menționat că regiunile bulgărești de la sud de munții Balcani nu s-au putut elibera. Avînd în vedere existența valului de piatră, datat în ultimul pătrar al sec. al X-lea, este de presupus că în anul 976 nici Dobrogea de nord nu s-a putut elibera*”¹⁵.

C. Cihodaru, oprindu-se asupra acestei chestiuni, susține că „mulți pot să obiecteze însă că în anul 1001 a fost ocupată și partea de nord a Dobrogei, căci aici aproape de gurile Dunării se găsea orașul *Pereiaslareț sau Preslarul Mic* (s. n.), amintit de Cedrenos printre orașele cucerite acum”¹⁶. În consecință, afirmă C. Cihodaru, „autorul [P. Diaconu] avea obligația să arate că Preslavul Mic nu se poate localiza, așa cum susțin mulți cercetători, lângă Tulcea, unde se găsește acum satul Ada Marinescu [Nufărul], numit cu vreo trei decenii în urmă Prislav sau Prislava”¹⁷.

Dar localizarea Preslavului Mic la Nufărul (Ada Marinescu) nu este de loc asigurată. De aceea credem că, mai degrabă, cercetătorul ieșean avea obligația să demonstreze că Preslavul Mic din cronica lui Cedren era situat în apropierea Tulcei, și nu să ne ofere o identificare ipotetică drept o certitudine istorică. Este posibil ca C. Cihodaru să nu fi știut că alți

*mile nici o întrerupere a stăpînirii bizantine în Bulgaria de nord-est între anii 773 și 1001, după cum nu a admis-o nici vreun alt istoric român. De altfel, dacă o asemenea teză ar fi fost susținută de N. Bănescu sau de un alt istoric român, cu siguranță că ea și-ar fi găsit un ecou eht de redus și în lucrările mai vechi ale lui C. Cihodaru; dar autorul ieșean, nu mai departe decît în anul 1961, încă mai făcea aluzii discrete la trînicia stăpînirii bizantine între anii 971 și 1001 la Dunărea de jos (vezi *Observații critice* ..., p. 267).*

¹³ Numai că această afirmație contrazice o altă afirmație a lui C. Cihodaru, făcută în *Precizări necesare* ... la p. 1128, potrivit căreia „... pe țărmul Mării Negre și la Dunăre unele cetăți au continuat să rămînă în stăpînirea garnizoanelor bizantine”. Este greu de crezut însă că bizantinii mai puteau stăpîni vreo cetate de pe malul Dunării dacă bulgarii controlau întreaga Dobrogea, plină la gurile marelui fluviu.

¹⁴ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 1132.

¹⁵ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 1221.

¹⁶ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 1127.

¹⁷ *Ibidem*.

istorici plasează Preslavul Mic fie la Boazgic¹⁸, între Cernavoda și Hîrșova, sau la Sarai¹⁹, fie la Kadikioi (R. P. Bulgaria)²⁰ sau la Devnia, la apus de Varna²¹, dar, plecînd de la referința lui Cedren, i se ivea un nimerit prilej ca să sublinieze chiar d-sa netemeinicia identificării pe care o admite. Într-adevăr, dacă Preslavul Mic ar fi fost situat lîngă Tulcea, Cedren — cronicar bine informat — în mod sigur ar fi amintit cucerirea și a altor cetăți existente de-a lungul drumului pe care armatele imperiale l-ar fi parcurs de la Preslavul Mare și Pliska, din Bulgaria nord-estică, la gurile Dunării, unde s-ar fi aflat, după părerea lui C. Cihodaru, Preslavul Mic. Cum însă istoricul bizantin nu face asemenea mențiuni, rezultă că Preslavul Mic trebuie situat în partea de nord-est a R. P. Bulgaria. De altfel, localizarea Preslavului Mic la Nufărul (Ada Marinescu) nu beneficiază nici de temeuri arheologice²². În timp ce acesta trebuie să fi fost un oraș destul de important, așezarea feudală timpurie de la Nufărul (Ada Marinescu) nu depășește proporțiile unei obișnuite fortificații. Judecînd după suprafața așezării și după grosimea nivelurilor arheologice, ea nu se poate compara nici pe departe cu alte așezări din Dobrogea de nord din aceași vreme, cum sînt : Dinogetia-Garvăn, Noviodunum-Isaccea, Arrubium-Măcin, Troesmis-Iglița etc. Admițînd că Preslavul Mic a fost situat acolo unde se găsește astăzi Nufărul (Prislava), desigur că C. Cihodaru, la fel ca și istoricii pe care i-a citat, s-a lăsat sedus de similitudinea fonetică a numirilor, fără să țină seama că denumirea de Prislava apare cel mai devreme la sfîrșitul secolului al XVIII-lea²³.

Am insistat ceva mai mult asupra acestei chestiuni spre a atrage atenția că menționarea Preslavului Mic printre orașele cucerite în anul 1001 de trupele lui Theodorokanos și Xiphias nu numai că nu creează o „situație neplăcută pentru partizanii tezei relative (sic) la existența unei stăpîniri bizantine între anii 978 (corect 976 — *P.D.*)—1001 în Dobrogea de nord”²⁴, dar, mai mult decît atît, ea constituie un puternic argument în sprijinul situării mult discutatului oraș în Bulgaria de nord-est sau

¹⁸ V. N. Zlatarski, *История на Българската държава през средните векове*, vol. I. 2, Sofia, 1927, p. 580; cf. N. S. Derjavin, *Slavii în vechime*, București, 1949, p. 210.

¹⁹ B. Nedkov, *България и съседните земи през XII век според „Географията“ на Пориски*, Sofia, 1960, p. 134—135.

²⁰ Acolo unde se află astăzi Malāk Preslaveț. Vezi K. Skorpil, *Българска историческа библиотекa* anul II, cartea 2, p. 107 și 109.

²¹ C. Brătescu, *Dobrogea în sec. XII*, Bergean, Paristrion, în *AnD*, Constanța, 1920, p. 19 și 30. În comunicarea *Preslavul Mic și Păciul lui Soare*, ținută în cadrul Institutului de arheologie la 20 noiembrie 1964, P. Ș. Năsturel localizează această așezare la Păciul lui Soare, lîngă Silistra, deci în sudul Dobrogii. În comunicarea noastră *Despre localizarea Preslavului Mic*, prezentată tot la 20 noiembrie 1964, am propus identificarea Preslavului Mic cu ruinele de pe vatra actualului sat Țar Krum, din apropierea Preslavului Mare.

²² Noi înșine am avut prilejul să facem în anul 1962 investigații arheologice la Nufărul (Ada Marinescu).

²³ Prislava, ca atare, apare în mod sigur, într-o hartă austriacă din vremea Congresului de la Viena (vezi G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina et Celatea Albă*, București, 1935, pl. VIII). Localizarea Preslavului Mic la Nufărul (Prislava) nu se poate întemeia nici măcar pe menționarea în portulanele italiene a unei Proslavica, deoarece aceasta este așezată cam pe acolo unde se află astăzi Babadagul; de aceea ea a și fost identificată de Tomaschek cu Starislava (vezi G. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 13).

²⁴ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 1127.

în Dobrogea de sud, în orice caz la sud de valul de piatră dintre Cernavoda și Constanța. Totodată, mențiunea lui Cedren poate fi luată și ea ca un indiciu că Dobrogea de nord era în stăpînire bizantină în anul 1001. Căci, dacă la acea dată ea ar fi fost în mina bulgarilor, nu începe îndoiială că trupele lui Theodorokanos și Xiphias, după cucerirea celor două Preslave și a Pliskai, și-ar fi continuat marșul pînă înspre gurile Dunării; însă de vreme ce Cedren nu semnalează o astfel de acțiune, înseamnă că jumătatea nordică a Dobrogii era deja a bizantinilor atunci cînd se recucereau cele două Preslave și Pliska.

Am arătat cu suficiente dovezi că valul de piatră a fost construit de către populația autohtonă pentru a bara calea eventualelor pătrunderi bizantine, pornite dinspre nordul Dobrogii. Fără să țină seama de ele, C. Cîhodaru se străduiește să dovedească tocmai inutilitatea ridicării de către această populație a unui val între Cernavoda și Constanța. Ce rost mai are, se întreabă d-sa, o asemenea construcție, de vreme ce forțele de care ar fi putut dispune bizantinii în Dobrogea de nord erau insuficiente din punct de vedere numeric pentru a putea tulbura liniștea regiunilor de la sud?²⁵. Evident, judecînd situația așa, și numai așa, s-ar părea că obiecția cercetătorului ieșean nu mai are nevoie a fi demonstrată; însă autorul ei se consideră obligat să o susțină, făcînd chiar un calcul aritmetic, potrivit căruia bizantinii, la vremea respectivă, nu puteau dispune în Dobrogea decît de 2 000 — 3 000 de ostași, cifră, desigur, prea mică spre a se putea invada teritoriul din sudul Dobrogii. Dar, plecînd de la realitatea existenței valului și de la atribuirea lui țaratului lui Samuel, se cuvine să se sublinieze că pericolul bizantin din Dobrogea de nord se exercita, în eventualele incursiuni spre sud, nu numai prin propriile forțe, dar și (mai ales) cu sprijinul pecenegilor. Afirmatia aceasta, ca expresie a unei analize a situației arheologice făcute cu alt prilej, a fost consemnată în articolul nostru²⁶, însă, după cum se vede, ea a scăpat atenției cercetătorului ieșean. Altfel, d-sa nu ar mai fi căutat să insiste că atît la nord de valul de piatră cît și la sud de acesta „exista aceeași populație băștinașă”²⁷, pentru ca apoi să conchidă că „este necesară... prea multă imaginație spre a întrezări motivele pentru care populația băștinașă de la sud de val a scuturat jugul bizantin, iar cea de la nord de val l-a acceptat cu plăcere...”²⁸. Spre a se întrezări motivele, trebuiau analizate realitățile istorice de la sfîrșitul secolului al X-lea din Dobrogea²⁹. Cunoșcîndu-se aceste realități și ținîndu-se seama de interesul pe care-l prezentau gurile Dunării pentru constantinopolitani, s-ar fi putut înțelege că jugul bizantin în Dobrogea de nord a fost impus, și nu acceptat cu plăcere de către populația băștinașă.

²⁵ C. Cîhodaru, *op. cit.* p. 1126.

²⁶ Petre Diaconu, *op. cit.* p. 1231; vezi tot acolo și nota 1. Prezența pecenegilor în Dobrogea încă din a doua jumătate a secolului al X-lea este presupusă și de I. Barnea, *Предварительные сведения о памятниках в Басарабии (обл. Добруджа)*, în *Dacia*, N. S., VI, 1962, p. 331; idem, *Les monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja*, în *Cahiers archéologiques*, XIII, 1962, p. 208.

²⁷ C. Cîhodaru, *op. cit.* p. 1125.

²⁸ *Ibidem*, p. 1126.

²⁹ Cînd se ridică o asemenea problemă, trebuie să se țină seama că în Dobrogea de nord, către sfîrșitul secolului al X-lea, în afară de populația băștinașă mai trăiau și pecenegii; vezi nota 26.

Dar nu în aceasta constă nodul problemei, ci în încercarea cercetătorului ieșean de a dovedi că valul de piatră dintre Cernavoda și Constanța este opera bizantinilor. Aceștia ar fi fost obligați să-l construiască deoarece: „Porțiunea din cursul Dunării care mărginește *Dobrogea* pe latura apuseană și nordică era partea cea mai slabă a frontierei de nord a Imperiului bizantin. Delta, cu numeroasele ei ramificații, plină de stufăriș și păduri de salcie, balta Brăilei și a Ialomiței, cu aceleași caracteristici, apoi regiunea împădurită din colțul nord-vestic al regiunii, permiteau cu multă ușurință barbarilor să se infiltreze în interior, în ciuda existenței cetăților și punctelor fortificate de pe malurile fluviului”³⁰.

Este știut că, tocmai din cauza deltei și a bălților înșirate de-a lungul Dunării, pătrunderea în această regiune nu se putea face decât pe la cele două vaduri (Giurgeni și Isaceea și, cel mult, pe la Ghecet). Ca atare, bizantinii, întărind vadurile de trecere, puteau apăra cu eficacitate *Dobrogea*, fără a mai fi obligați să piardă partea ei nordică printr-o retragere pe linia valului. Consecvent argumentării sale, C. Cihodaru vorbește pînă și de *pătrunderi dușmănoase prin mlaștinile din delță*³¹, fără să ne dea măcar un singur exemplu din întreaga istorie a Dobrogii privind o astfel de pătrundere. Așa ceva a fost și este imposibil.

Prezentîndu-se astfel frontiera danubiană a Dobrogii, ar însemna să-l credem „un mare naiv și necunosător al problemelor militare pe conducătorul bizantin” care, în loc să întărească vadurile de trecere, spre a opri orice pătrundere înspre sud, s-ar apuca să construiască un val grandios, cheltuind energii imense³² și pe deasupra, abandonînd cu bună știință *Dobrogea* de nord.

Desigur, pentru a apăra această regiune, bizantinii au folosit la maximum avantajele oferite de granița dunăreană. Nimeni nu se îndoiește că ei vor fi întărit vadurile de trecere cu garnizoane stabile, în timp ce flota, navigînd pe apele Dunării, putea interveni cu ușurință acolo unde se ivea primejdia. Aceasta este de altfel și explicația că barbarii — între care și pecenegii³³ — de multe ori așteptau să înghețe fluviul spre a putea trece în *Dobrogea*.

Dacă în anumite momente Dunărea înghețată nu mai constituia un obstacol, înseamnă că Peninsula Balcanică putea fi invadată și prin ocolirea valului, traversîndu-se fluviul într-un loc aflat undeva, în amonte de Cernavoda. Pentru pecenegii de la mijlocul secolului al XI-lea, trecerea

³⁰ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 1129.

³¹ *Ibidem*, p. 1130.

³² C. Cihodaru, căutînd să dovedească avantajul pe care-l prezintă pentru bizantini valul de piatră, ne spune la p. 1129 că acesta se putea construi „cu mai puține cheltuieli”. Afirmatia este inexactă; construirea valului de piatră dintre Cernavoda și Constanța necesita mult mai multe cheltuieli decît construirea, să zicem, a celor 15–20 de caste care sînt pe linia Dunării în *Dobrogea* de nord. Insuși valul de piatră era prevăzut cu un număr mai mare de asemenea caste (28). Dacă punem la șocoteală că întărirea mai avea și un șanț, se poate înțelege lesne că ridicarea acestui complex necesita nu chiar atît de „puține cheltuieli”.

³³ Cedren, *Hist. Comp.*, II, Bonn, 1839, p. 585. Înmulțirea, în epoca romană, a castrelor de pe malul drept al Dunării a fost provocată de împrejmuirea că „barbarii” (atunci cînd ajunseră să fie numeroși) puteau trece mai ușor spre sud peste Dunărea înghețată. Pe de altă parte, desimea lor ușura apărarea Dobrogii și împotriva eventualelor pătrunderi barbare pe la gurile Dunării, efectuate prin mijlocirea „flotei”.

Dunării prin orice loc aflat între Cernavoda și gura Oltului (deci în spatele valului) nu ar fi prezentat nici o greutate, de vreme ce ei stăpîneau Cimpia Munteniei³⁴. În cazul acesta, ce rost mai avea, în sistemul de apărare bizantin, un val amenajat în mijlocul Dobrogiilor?

Lăsînd la o parte considerațiile d-sale de ordin strategic, să vedem ce ne spune despre valul de piatră I. Venedikov, specialist în probleme de istorie militară. Acesta, analizînd direcția valului și poziția capetelor sale ajunge la concluzia că valul a fost ridicat de o putere politică lipsită de flotă, împotriva unei puteri din nordul Dobrogiilor care dispunea de flotă³⁵. Or, la această dată, singura putere din nordul Dobrogiilor care putea dispune de flotă era cea bizantină. Observația noastră capătă și mai multă consistență dacă se are în vedere că atît portul Axiopolis (Cernavoda) cît și portul Constanța rămîn imediat la nord de capetele valului³⁶. Admițîndu-se presupunerea că bizantinii au construit valul, ar deveni de neînțeles hotărîrea lor de a lăsa descoperite flancurile acestuia prin abandonarea a două dintre cele mai importante porturi dobrogene, într-o vreme în care flota avea o mare pondere în sistemul de apărare a granițelor.

De fapt, prin construirea valului bizantinii abandonau în mod deliberat, la prima apariție a dușmanului în „mlaștinile din deltă”, nu numai cele două porturi, dar și gurile Dunării — zona cea mai importantă din punct de vedere *economic și strategic* a Dobrogei. Iată la ce soluții neconvîngătoare ne duc considerațiile lui C. Cihodaru, în pofida faptului că prezența bizantinilor timp de sute de ani, la Dunărea de jos a fost dictată, în principal, de interesele care-i legau de gurile Istrului.

Și, cu toate acestea, C. Cihodaru continuă să creadă că valul care trece prin mijlocul Dobrogei, este o creație bizantină. O eventuală obiecție că valul se găsește în interior, la o distanță prea mare față de granița naturală, adică față de gurile Dunării, este lichidată cu repeziciune, deoarece ar fi „... o greșeală să se creadă că în antichitate sau în evul mediu valurile de apărare se construiau chiar pe linia graniței. Aceasta de obicei era naturală, formată de un lanț de munți sau de un fluviu, și prin ea însăși forma un mijloc de apărare. Acolo unde era mai slabă, se adăugau *la oarecare distanță, în interior sau în exterior* (s. n.), după cum era cazul, valuri prevăzute din loc în loc cu bastioane”³⁷.

Însă din cît se știe pînă în prezent nu se pot găsi exemple de valuri de proporția și factura celui din Dobrogea care se construiau altundeva decît pe graniță. Evident, autorul în afirmația sa nu se referă la valurile făcute ad-hoc, cu prilejul vreunui război, în trecătorile munților, în ist-

³⁴ Această judecată nu mai este valabilă pentru situația în care se admite că valul este opera bulgarilor din a doua jumătate a secolului al X-lea, deoarece bizantinii și pecenegii nu aveau cum trece Dunărea înghețată pe la sud de val, cîtă vreme Muntenia nu se afla în mîinile lor. Vezi comunicarea *Despre pecenegi la Dunărea de jos în sec. X*, ținută la Institutul de arheologie în ianuarie 1963, în care aducem dovezi că pecenegii se așază în Muntenia de-abia în jurul anilor 1000.

³⁵ Iordan Venedikov, *Старобългарски окопи*, în *Отечество*, IV, Sofia, 1917, p. 10—12.

³⁶ Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900, p. 175 și 179.

³⁷ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 1129.

muri sau în alte locuri ³⁸ și nici la întăriturile circulare din jurul cetăților, ci la valurile lungi, desfășurate, cu caracter permanent și (uneori) „prevăzute din loc în loc cu bastioane”.

În sprijinul afirmației noastre de mai sus ne vom rezuma la două exemple: Valul Transalutan este situat exact pe graniță, chiar dacă în acel loc apărarea se putea face mult mai bine „la oarecare distanță în interior”, adică pe malul Oltului ³⁹, iar „Brazda lui Novac” a fost săpată la limita nordică a Cîmpiei Dunării, deși constructorii ei se puteau apăra mai ușor, situînd-o „la oarecare distanță în exterior”, adică în regiunea dealurilor sau chiar pe linia munților.

Citind aceste exemple, adăugăm că și celelalte valuri din țara noastră sau din restul Europei prevăzute sau nu cu „bastioane” sînt situate exact pe graniță⁴⁰.

Iată că din cele discutate pînă aici reiese totemai inutilitatea construcțiilor de către bizantini a unui val prin mijlocul Dobrogi.

Noi am susținut că el a fost ridicat între anii 976 și 992 ⁴¹. C. Cîhodaru, fără a se întemeia pe vreo dovadă, respinge această datare și, totodată, încearcă să ne convingă că valul este opera constantinopolitanilor, care-l vor fi construit fie „după ofensiva [bizantină] din anul 991”⁴², fie între anii „972 — 978 (corect, 976 — P. D.)”, fie, „mult mai sigur, în primele două decenii ale secolului al XI-lea” (adică între anii 1001 — 1020)⁴³. Așadar, asistăm la substituirea unei datări sigure cu alte trei datări, atît de șubrede, încît sînt prezentate ca egal posibile.

Dar se pare că nici autorul însuși nu acordă un credit prea mare primelor două presupuneri, de vreme ce mărturisește o preferință pentru a treia.

În consecință, din respect pentru dreptul său de opțiune, să ne oprim mai întîi asupra ultimei datări (anii 1001 — 1020); de altfel, dintre cele

³⁸ Un astfel de val este „Zidul lui Athanarih” din sudul Moldovei. El a fost ridicat la repezeală de vizigoții pentru a constitui o pavăză în calea hunilor (vezi R. Vulpe, *„Le Vallum” de la Moldavie inférieure et le „mur” d’Athanarich*, s’Gravenhage, 1957).

³⁹ Cînd lîmesul se afla pe Olt, românii n-au mai ridicat acolo un val. Desigur, valul era inutil acolo unde exista un obstacol natural mai eficace.

⁴⁰ Evident, este vorba de valurile a căror datare este asigurată. În cazul acesta nu ne putem referi la celelalte două valuri din Dobrogea” („valul mic de pămînt” și „valul mare de pămînt”), deoarece datarea acestora este extrem de controversată. În plus, nu există un consens în ceea ce privește atribuirea etnică a constructorilor lor. După unii, ele sînt romane sau romano-bizantine, iar după alții sînt protobulgare. Vezi o bibliografie completă la D. Krundjalov, *Възрождение в Добруджа и Бессарабия и провозглашение неопуса*, în *Annuaire de l’Université Saint-Clément à Sofia*, Faculté Hist.-Phil., XXXIX, 1942 — 1943, 167 p.

⁴¹ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 1218 — 1219.

⁴² „Se poate însă admite de asemenea că după ofensiva din 991 puterea bizantină a revenit pe teritoriul Dobrogei și că tot atunci, de teama unor atacuri ale pecenegilor din nord, împăratul Vasile al II-lea a pus să se construiască valul...” (C. Cîhodaru, *op. cit.*, p. 1128). Mai departe însă autorul arată că nu este sigur dacă valul a fost terminat spre anul 1000. „Este foarte posibil ca lucrările să fi fost reluate după victoria ostilor bizantine din 1001” (*ibidem* p. 1129). Trebuie să subliniem că C. Cîhodaru vorbește de o *putere bizantină care revine în Dobrogea după ofensiva din 991*. Cu alte cuvinte, bizantinii au recucerit Dobrogea în anul 991, și nu în anul 1001, cum ne lăsa să credem la p. 1127 (vezi discuția despre Preslavul Mic și despre poziția lui N. Bănescu față de evenimentele dintre anii 976 — 1001).

⁴³ C. Cîhodaru, *op. cit.*, p. 1129.

trei datări propuse, C. Cihodaru caută să o documenteze, arheologic, numai pe aceasta. Plecînd de la observația noastră, că din cariera de cretă de la Murfatlar (Basarabi) s-au scos blocuri spre a fi folosite la construirea valului și că datarea acestei cariere asigură, în chip necesar, și datarea valului, autorul ne spune că exploatarea de la Murfatlar (Basarabi) putea să funcționeze prea bine și la începutul secolului al XI-lea, de vreme ce „există cercetători care susțin că unele inscripții ar prezenta caractere mai tîrzii decît sfîrșitul secolului al X-lea”⁴⁴. Pe deasupra, „ceramica cenușie sau caolinată descoperită în castele valului merge și ea pînă în primele decenii ale secolului al XI-lea”⁴⁵. Și, în felul acesta, cercetătorul ieșean ajunge, ușor și neașteptat de repede, la încheierea că valul a fost construit în primele două decenii ale secolului al XI-lea.

Desigur, nimeni nu poate contesta valabilitatea, pînă la un anumit grad, a observațiilor lui C. Cihodaru, dar, totodată, trebuie să se rețină că elementele prezentate sînt caracteristice și (cu deosebire) secolului al X-lea; iar cercetătorul ieșean dacă voia să se asigure cînd a funcționat cariera de la Murfatlar (Basarabi), avea obligația să ia în considerație toate documentele arheologice, și, în special, pe cele care au o circulație în timp mai restrînsă. Însă, în loc de aceasta, d-sa trece cu vederea pînă și existența în nivelurile arheologice de la Murfatlar (Basarabi) (inclusiv cel superior) a ceramicii vopsite cu șlem roșu sau brun-cafeniu⁴⁶, despre care se știe că nu se datează mai tîrziu de a doua jumătate a secolului al X-lea⁴⁷. Spre a justifica datarea carierei de la Murfatlar (Basarabi), deci și a valului în anii 1001 — 1020, cercetătorul ieșean, între altele, trebuia să ne convingă că vasele vopsite cu roșu sau brun-cafeniu sînt databile și în secolul al XI-lea. Dar, cum o asemenea demonstrație nu poate fi făcută, este de la sine înțeles că se exclude valabilitatea datării discutate mai sus.

În cazul acesta, C. Cihodaru s-ar simți, poate, îndreptățit să apeleze la celelalte două datări. Însă prima dintre ele, adică construirea valului „după ofensiva bizantină din anul 991”, se anulează prin ea însăși, deoarece intră în conflict cu o părere a autorului, formulată numai cu o pagină mai înainte⁴⁸. Și după opinia d-sale Dobrogea—între anii 976 și 1001 — a fost sub stăpînire bulgară⁴⁹; or, bizantinii nu puteau ridica un val într-un teritoriu străin și, pe deasupra, situat la o depărtare de circa 400 km de granița lor; apoi, o asemenea datare nu se împacă nici cu observațiile arheologice de la Murfatlar (Basarabi) acceptate, între alții, chiar de C. Ci-

⁴⁴ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 1129.

⁴⁵ *Ibidem*. Lui C. Cihodaru i-a scăpat din vedere că la Murfatlar (Basarabi) există ambele specii ceramice.

⁴⁶ I. Barnea, V. Bilciurescu, *Șantierul arheologic Basarabi*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 550—552; I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 337—360. Aceeași ceramică se găsește și în castele valului.

⁴⁷ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 1218—1219, în special, nota 4; cf. I. Barnea, *op. cit.*, p. 360.

⁴⁸ Vezi mai sus, nota 42.

⁴⁹ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 1132.

hodaru⁵⁰. Din cariera de acolo s-au scos bolovani pentru val încă înainte de anul 991⁵¹. Prin urmare, începuturile construirii valului trebuie situate într-o vreme anterioară anilor 991.

Și iată cum autorului ieșean nu-i mai rămîne decît să apeleze la a treia datare, adică anii 972 — 976.

Dar pentru că exploatarea carierei de cretă de la Murfatlar a continuat pînă în jurul anului 992, deci încă circa 16 — 17 ani după anul 976, și această datare devine inacceptabilă.

Celor trei ipoteze d-sa le mai adaugă încă una, atunci cînd susține că „în privința datării valului, trebuie să rămînem pînă la noi precizări la concluziile lui I. Barnea”, care, la rîndu-i admite că construirea a putut fi începută „cel mai devreme după anul 971, în timpul lui Tzimis-kes” și terminată „în timpul lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul, cel mai tirziu în anul 1025”⁵². Cu alte cuvinte, de data aceasta, chiar preopin-entul nostru ne invită să respingem datările sale, sfătuindu-ne în ace-lași timp să ne-o însușim pe a patra — a lui I. Barnea. În plus, C. Cihodaru, acceptînd poziția lui I. Barnea, se desolidarizează, pe aceeași pagină, pentru a doua oară de propria-i părere că Bulgaria de nord-est n-a fost în stăpînire bizantină între anii 976 și 1001. Ce-i drept, d-sa nu a sesizat că I. Barnea, admitînd o datare atît de largă, pornește de la teza neîntre-ruperii stăpînirii bizantine în Bulgaria nord-estică între anii 976 și 1001.

În concluzie, sîntem de părere că propunerile lui C. Cihodaru nefiind susținute de dovezi concludente sînt inacceptabile. În consecință noi ne menținem pe poziția că valul a fost construit între anii 976 — circa 992⁵³.

PETRE DIACONU

СНОВА О ДАТИРОВКЕ КАМЕННОГО ВАЛА В ДОБРУДЖЕ И О ЗАМЕТКЕ ГРЕЧЕСКОГО ТОПАРХА

(Часть I)

РЕЗЮМЕ

В настоящей статье, после краткого изложения дискуссий в связи с датировкой каменного вала, пересекающего середину Добруджи — от Чернаводы до Констанцы, — автор переходит к тщательному разбору всех доказательств этнической принадлежности строителей вала, с одной стороны, и датировки заметок греческого топарха, с другой.

⁵⁰ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 1129, nota 2, unde se admite punctul de vedere al lui I. Barnea că în cariera de la Murfatlar (Basarabi) exploatarea a început la 971. După părerea noastră însă, lucrările de scoatere a cretei au început nu mai devreme de anul 976 (vezi Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 1218—1219).

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 1129, nota 2; cf. I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi* în SCIV, XIII, 1962, 2, p. 366.

⁵³ Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 1218—1219.

В первой части статьи автор приводит новые элементы в подтверждение положения, что вал был возведен автохтонным населением. Каменный вал служил преградой распространению византийского владычества в Северной Добрудже. Постройка вала восходит к периоду между 976 г. и примерно 992 г.

DE NOUVEAUX !SUR LE VALLUM EN PIERRE DE DOBROUDJA
ET LA NOTE DU TOPARQUE GREC
(1re PARTIE)

RÉSUMÉ

Dans cet article, après une brève présentation des discussions au sujet de la datation du vallum en pierre qui sillonne la Dobroudja par le milieu, de Cernavoda à Constantza, l'auteur soumet à un examen sévère, d'une part, toutes les preuves concernant l'origine ethnique des constructeurs du vallum et, d'autre part, celles portant sur la datation des notes du Toparque grec.

Dans la première partie de l'article, l'auteur apporte de nouveaux éléments à l'appui de la thèse selon laquelle le vallum aurait été construit par la population autochtone. Le vallum en pierre représentait un rempart contre la domination byzantine de la Dobroudja de nord. La date de sa construction doit être placée entre les années 976 et environ 992.